

מדיניות ישראל במזרח אגן הים התיכון: מבט לשנת 2022

סיכום מפגש מיוחד של קבוצת המחקר והמדיניות על ישראל
ואגן הים התיכון, במסגרת אירועי יום הים התיכון

דצמבר 2021

לרגל יום הים התיכון הבינלאומי הראשון, שצוין ב-28 לנובמבר 2021, התכנסה קבוצת המחקר והמדיניות על ישראל באגן הים התיכון המשותפת למכון מיתוים, מכון דייוויס והמרכז לחקר הביטחון הלאומי, למפגש מיוחד על ההזדמנויות והאתגרים שניצבים בפני ישראל במזרח אגן הים התיכון לקראת שנת 2022. בשיחה הודגשה המורכבות של האזור, ומגוון תחומי העשייה והפעילות שאפשריים בו, ונידונו המטרות והיעדים הרצויים למדיניות הישראלית בשנה הקרובה. מסמך זה מציג את ההזדמנויות וההמלצות שעלו במפגש בתחומים שקשורים להרחבה והעמקה של היחסים עם מדינות האזור, הרחבת שיתופי הפעולה האזוריים, קידום יחסי שלום ונורמליזציה, אימוץ ראייה אזורית נוכח פעילות המעצמות ומדינות זרות, ונקיטת מדיניות חוץ שחותרת ביעילות לשיתופי פעולה.

א. הרחבה והעמקה של היחסים עם מדינות האזור

בניית שלום חם עם מרוקו - השנה הראשונה של היחסים המחודשים בין ישראל ומרוקו התאפיינה בהנחת תשתית דיפלומטית והסכמית בתחומים המדיני, הביטחוני והאזרחי. הנציגויות הדיפלומטיות בשתי המדינות נפתחו ואוישו, הסכמי תעופה נחתמו וקווי טיסה ישירים החלו לפעול, שרים ובכירים קיימו ביקורים במרוקו וחתמו על הסכמים לשיתופי פעולה בתחומים רבים, בכללם חתם שר הביטחון על מזכר הבנות לשיתוף פעולה ביטחוני. על בסיס תשתית זו, המתווספת לקשר האזרחי-תרבותי הבלתי-פורמלי, יש לקדם בשנה הקרובה מערכת יחסים חמה המבוססת על קשרים אזרחיים, ולא רק על קשרי ביטחון ומדיניות בין האליטות. מגבלות הקורונה מקשות ויקשו על רקימת וחיזוק הקשרים הבינאישיים, אך התמודדות עם הנגיף מהווה נושא נוסף לשיתוף פעולה וחיזוק הקשר בין המדינות. הקשר של שתי המדינות עם האיחוד האירופי – והעובדה שהן נכללות במדיניות השכנות האירופית – יכול להוות אף הוא נושא לשיתופי פעולה ולמידה הדדית, ולאפשר פעילות משותפת במסגרת תכניות של האיחוד.

הידוק היחסים עם מצרים והרחבתם לתחום האזרחי - הקשר בין המנהיגים בישראל ובמצרים התהדק במהלך השנה האחרונה, וכך גם שיתופי הפעולה הכלכליים, בייחוד בתחום האנרגיה. נחנך קו טיסות חדש בין נתב"ג לקהיר, וישראל הפחיתה את רמת האיום באזהרת המסע למצרים. בפני ישראל עומדת ההזדמנות להרחיב את שיתוף הפעולה הביטחוני הטוב, אל תחומים אזרחיים וכלכליים נוספים, ולחמם את מערכת היחסים בין החברות. בפני השגת משימה זו עומדת הרתיעה המצרית מחימום היחסים האזרחיים, ועל ישראל לפעול לצמצום ההתנגדות המצרית למהלך שכזה. ככל שניתן להרחיב את הייבוא ממצרים לישראל, ולהקל על אנשי העסקים הישראלים והמצרים לנוע בחופשיות בין המדינות, יש לעשות זאת.

חיזוק היחסים עם תורכיה, וחיבורה לאזור - מאז 2018, היחסים בין ישראל ותורכיה התקררו ואינם מתקיימים עוד בדרג שגרירים. במהלך השנה החולפת, תורכיה אותתה כי היא מעוניינת בחימום היחסים, אך

נתקלה באדישות ישראלית. מקרה המעצר של זוג ישראלי בתורכיה, ששחרר במעורבותו של ארדואן, פתח הזדמנות לחיזוק הקשרים, הכוללת גם אפשרות להשבת השגרירים. על ישראל לזכור שתורכיה היא מדינה שהיתה ותהיה מרכזית מאוד באגן הים התיכון ובמזרח התיכון, גם בלי קשר לזהות העומד בראשה, ונכון לקדם עמה דיאלוג רציף ורם דרג ככל שניתן. שיפור היחסים עם תורכיה נושא בחובו תועלות כלכליות, מדיניות ואזרחיות, וניתן לעשות זאת גם בלי לערער את מערכות היחסים החשובות של ישראל באזור, עם מצרים, יוון וקפריסין.

ב. הרחבת שיתופי הפעולה האזוריים

הרחבה והעמקה של תהליכי המיסוד האזוריים במזרח אגן הים התיכון - פורום הגז של מזרח אגן הים התיכון פועל זה שלוש שנים, אך טרם יצר תפוקות משמעותיות. יש להרחיב את המנדט של פורום הגז לעיסוק באנרגיות מתחדשות, ולפעול להכללת החברה האזרחית כחלק ממנו לצד המגזר העסקי והמדיני. יש לקדם מוסדות אזוריים נוספים שיעסקו בין היתר בהתמודדות משותפת עם משבר האקלים, קידום שיתופי פעולה כלכליים, ושיתוף פעולה ביישוב סכסוכים, ולפעול כך שיכילו גם מדינות באזור שאינן חברות בפורום הגז (תורכיה ולבנון).

הגברת הקישוריות התשתיתית בין מדינות האזור - קישוריות תשתיתית בתחומי החשמל, הגז והמים מניחה גם תשתית לשיתופי פעולה מדיניים וכלכליים, תורמת ליציבות הפוליטית האזורית, ולביטחון האנרגטי של ישראל ושכנותיה, ומכאן גם ליחסי שלום. בתחום החשמל, ראוי לציין את ההסכם הישראלי-ירדני-אמירתי בדבר ייבוא אנרגיה סולארית מירדן בתמורה לאספקת מים מותפלים מישראל, קידום כבל החשמל בין ישראל ליוון וקפריסין (Euro-Asia Interconnector), ובחינת קישוריות חשמל למצרים. בתחום הגז הטבעי, מלבד בחינה של כמות ואופי חיבורי הגז למצרים, יש לקדם את חיבור הרשות הפלסטינית בגדה המערבית וברצועת עזה לאנרגיית הגז. בתחום המים, יש לקדם שיתופי פעולה מחקריים וטכנולוגיים אזוריים. יש לחבור למאמץ ולתוכניות של האיחוד האירופי לחיזוק הקישוריות באגן הים התיכון בתחומי התחבורה, האנרגיה, המים, הסביבה, הדיגיטציה, התעסוקה ועוד.

התמודדות אזורית עם משבר האקלים - משבר האקלים מהווה איום גדול על מזרח אגן הים התיכון והמזרח התיכון, אך גם הזדמנות לקידום שיתופי פעולה. תחום זה, אשר מייצר עתות משבר וחירום, מאפשר גם יצירה של בריתות אד-הוק לטיפול בנושא מסוים ובנייה של מסגרות אזוריות. משרד האנרגיה מוביל סקר אסטרטגי סביבתי לבחינת האפשרות לפתח אנרגיות מתחדשות ואגירת אנרגיה בים. יש להתקדם בבחינה של האפשרויות השונות, לשתף בידע את המדינות השכנות, ולגבש מדיניות והנחיות רגולטוריות למתן זכויות חדשות לניצול האנרגיה בים. אחד האתגרים הגדולים הניצבים בפני ישראל הוא התחזוקה והקידום של מערכת היחסים האזורית שהתגבשה סביב אנרגיית הגז, תוך כדי מעבר מהיר ככל הניתן להישענות על אנרגיות מתחדשות.

חיזוק מערכת היחסים המשולשת עם יוון וקפריסין - מערכת היחסים המשולשת עם יוון וקפריסין מהווה נכס אסטרטגי חשוב לישראל, ויש להמשיך לחזק, לפתח ולקדם את שיתופי הפעולה והקרבה בין המדינות. יש לפעול להרחבת מנעד שיתופי הפעולה אל מעבר לתחומי הביטחון והאנרגיה. תחומים נוספים בהם ניתן לחזק את הקשרים כוללים בין היתר את המוכנות והמענה לשעת חירום ומשבר, ההתמודדות עם הקורונה והשלכותיה הכלכליות והחברתיות, ופיתוח ושיקום ענף התיירות. שינוי האקלים הוא סוגיה מרכזית שדורשת התייחסות גם במסגרת המשולשת הזו. שיתוף הפעולה המשולש מעניק לישראל ממד התייחסות וערוץ קשר נוסף גם אל מול שחקנים נוספים כמו איחוד האמירויות, ארה"ב והאיחוד האירופי.

ג. קידום יחסי שלום ונורמליזציה

רתימת אגן הים התיכון לקידום שלום ישראלי-פלסטיני – בעוד תומכי-שלום מחפשים בתקופה זו את האפשרות והדרך לרתום את הנורמליזציה עם איחוד האמירויות ובחריין לקידום שלום ישראלי-פלסטיני, יש לזכור ולהדגיש כי הזדמנויות רבות טמונות גם ביכולתם של ישראל והפלסטינים לרתום את אגן הים התיכון לטובת מטרה זו. תורכיה, קפריסין, האיחוד האירופי ומצרים יכולות לסייע בקידום פתרונות למשבר הקבוע בעזה, מרוקו רלבנטית להסדרה וניהול המרחב של ירושלים והמקומות הקדושים, הארגונים הרב-צדדיים שפועלים במרחב הים תיכוני יכולים לשמש כפלטפורמה טובה למפגשים וקידום שיתופי פעולה בין ישראל והפלסטינים, וככלל לשחקנים בים התיכון יש אינטרס בקידום יציבות ויחסי שלום. על ישראל לזהות את

היכולות והמוטיבציות של שחקנים שונים באזור ואת הכלים שהאזור מציע, ולרתום אותם לטובת קידום יחסי שלום עם הפלסטינים.

הסכמה עם לבנון על הגבול הימי - ישראל ולבנון מנהלות משא ומתן על הגבול הימי ביניהן בתיווך אמריקאי. לשתי המדינות אינטרס לסיים בהצלחה את המשא ומתן ולהגיע להסכם שיאפשר להן, ובייחוד ללבנון הנמצאת במשבר כלכלי עמוק, לפתח ולנצל את המשאבים הטמונים במים הכלכליים שלהן. עצם קיום המשא ומתן הוא חשוב, והצלחה בו יכולה להניח תשתית מסוימת לקשר בין ישראל ללבנון לליבון סוגיות נוספות.

הרחבת מעגל הנורמליזציה אל צפון אפריקה - קרבתה של תוניסיה למרוקו ולאייחוד האירופי, המורשת היהודית, והתהליכים הדמוקרטיים במדינה הצפון אפריקאית, מאפשרים לראות בה מועמדת טובה להמשך תהליך הנורמליזציה של היחסים בין ישראל ומדינות ערב, גם אם הדרך לכך עוד ארוכה. בנוסף, יש לבחון כיצד להיעזר ביחסים עם מרוקו לטובת קידום היחסים בין ישראל לבין המדינות והמוסדות באפריקה.

ד. אימוץ ראייה אזורית נוכח פעילות המעצמות ומדינות זרות

גיוס ארה"ב לקידום מהלכים באזור - ישראל צריכה לקדם ככל יכולתה את התפיסה האמריקאית הרואה באגן הים התיכון מרחב פעילות חשוב. על ארה"ב לראות את מהלכיה של ישראל במרחב – החיבור עם יוון וקפריסין ועם מצרים ומרוקו, חיזוק הקשרים עם אירופה, ואפילו ההתקרבות לתורכיה – כמהלכים שמשרתים את האינטרסים האמריקאיים, ולתמוך בהם ככל שהיא יכולה.

התמודדות אזורית עם חוסר יציבות באזור - הקריסה הכלכלית והמוסדית בלבנון, מלחמת האזרחים בסוריה והמעורבות הרוסית בה, המעורבות האיראנית בזירות רבות באזור, כמו גם זו הסינית, כולם תהליכים המציבים אתגר בפני המדיניות הישראלית. על ישראל לזכור שאתגרים אלה משותפים לשחקנים נוספים במערכת האזורית, ושייתכן שניתן להתמודד עמם בהצלחה יתרה דרך שיתופי פעולה אזוריים, ולא רק באופן עצמאי. על ישראל לזכור שהמעצמות הגדולות באגן הים התיכון, האחראיות על שלושה רבעים מהתוצר הלאומי הגולמי (GDP) הים-תיכוני הן ספרד, צרפת ואיטליה. לאור זאת, עליה להקדיש תשומת לב מיוחדת לחיזוק הקשר עמן, במקביל לחיזוק היחסים עם מדינות אחרות במזרח אגן הים התיכון, באירופה ובצפון אפריקה.

ה. נקיטת מדיניות חוץ שחותרת ביעילות לשיתופי פעולה

שמירה על צניעות ונכונות לשיתופי פעולה - ישראל צריכה לשמור על צניעות בפעולתה באזור. אל לה להיתפס כמעצמה אזורית שפועלת כראות עיניה, ובכך לעורר התנגדויות רבות. עליה להמשיך ולהתנהל כמדינה המעוניינת לקדם שיתופי פעולה, ונכונה לקחת בהם חלק ולתרום את חלקה.

חיזוק שיתופי הפעולה בין משרד האנרגיה ומשרד החוץ - סוגיות רבות במרחב אגן הים התיכון משלבות היבטים אנרגטיים ומדיניים כאחד – הגבול הימי עם לבנון, היחסים עם מצרים, יוון, קפריסין, תורכיה והאיחוד האירופי, פורום הגז האזורי, החיבוריות האנרגטית והביטחון האנרגטי, ומשבר האקלים. כדי להתמודד בהצלחה רבה יותר עם שלל האתגרים ולנצל היטב את ההזדמנויות, יש לקדם חשיבה משותפת ועבודה מתואמת בין משרד האנרגיה ומשרד החוץ. כמובן, היכן שיש צורך בכך, יש לשלב בחשיבה ובעשייה גם את המשרדים להגנת הסביבה, הכלכלה, החקלאות, ואחרים.